

Станіславський Франківський феномен

Не запитуйте мене про зміни, бо вони тут у кожному абзаці.

На зміну плацкарту прийшов новесенький, незручний, сидячий, денний і тісний, але з розетками синій вагон Інтерсіті. 8 годин через пів-Європи, точніше найнуднішої її рівнинної частини, особливо сірої, вбогої і брудної в січні. Я задивляюся в твої зіниці, дівчино. Ти сидиш навпроти, наші коліна часом доторкаються, і я нервово сіпаюся, щоб не здатися негречним. Вигадується, що вона симпатична, щоб хоч якось розважити цю подорож. Але я мовчу, бо будь-які слова, чи навіть розмова, чи навіть приємна розмова позбавлені усякого сенсу. Я симулюю велич моменту – велич такого-сякого повернення.

З-під по-австрійському великого вокзалу мене заманує у себе міський автобус. Красивий, просторий, у вишневих з білих тонах. Автобус все ще стоїть, а я розглядаю дуже приємну «навігацію» з мінімалістичною графікою, на кшталт «Дякуємо за знятий наплічник». Стоїмо довго, але людей від сили п'ятеро на весь автобус. Гарячі прожектори висвічують і звеличують будівлю австрійського вокзалу. Виглядає круто. Але водій і не думає рушати, тому я зриваюся і йду до свого «Брістоля» на Міцкевича, врешті, пішки. Через Вали. Сюди має переїхати Батько ¹.

У «Брістолі» я починаю писати цей репортаж як людина, яка *«тут не жила і просто погулила «А чо там у Станіславові за останні 5 років?»*.

9 героїв і 20 тем, котрі виринали у розмовах. З тими, хто тут мешкає (7), творить його, змінює, і іншими (2). Про їхнє відчуття міста і про мої з містом дотику точки. Що з цього вийшло, і куди ми, врешті, забрели? Хай Батько буде поруч із Валами, Станіславів поруч з Феноменом, а Любов балансує поміж Липовою і Марцінківим ². Кращої системи, ніж алфавітної, не придумаєш. Кожен на своєму місці.

Батько

— Тату, скільки років ти у Франківську?

— Це легко порахувати. Я з'явився в кінці 1981 року. 19+19. Приблизно 38 років. Ого. Це дуже багато. Ніколи не думав, що основна частина життя пройшла тут.

То були дуже гарні часи. Ще невідомо було, чим закінчиться — 90-ий рік. Те, що зараз по закону робиться, те ми в міській раді першого скликання зробили одразу: декомунізація, перейменування, зняття пам'ятника Леніну. Його знімали при великій кількості народу, було таке піднесення. Але він виявився надійно прилаштований, тому це тривало довго. В міській раді було кілька військових і комуністів, які завжди любили це все брати на кпини, висміювати, але до серйозних протистоянь не доходило. Коли знімали Леніна, їх півтора десятка було: взяли за руки, обступили свого «вождя» і кричали: «Ой, не дамо». Але коли прийшли люди, приїхала техніка, вони мирно відійшли. Вони були в меншості. У Франківську не було страшно. Одне з перших рішень

¹ Йдеться дійсно про мого Батька – Янишівського Мирослава Ярославовича, незмінного директора Фізико-технічного ліцею. І дійсно вони мали би переїхати незабаром з околиці міста (село Угорники) в будівлю на самих Валах

² Вам не здалося, все майже як у «Лексиконі інтимних міст»

було підняти прапор над міською радою. Це було 7 квітня. Потрійне свято: день народження, Благовіщення і перший синьо-жовтий прапор над Франківськом.

— За 38 років Франківськ став домом?

— Я нині дуже серйозно здивувався, що тут сорок років прожив. У Львові — 5. У Витвиці ³ — 17. Так, Франківськ полюбився і добре мені тут повелося, і місто таке до життя зручне... Але є ефект народження. Для мене їхати додому — це таки їхати на малу батьківщину.

— Поняття «корінний франківець» — це максимум у 2-ому поколінні, — пояснює пан Володимир ⁴. — Німці зачистили єврейську громаду. Радянська влада — польську. А це було дві третини населення. Почали підтягуватися з довколишніх сіл. І ще було всяких «панаєхавших» зі Сходу. Щоб із 19-го століття або принаймні з початку 20-го, то це в нас раптом буде Прохасько.

— А я таки знаю ще одного – Юрко Андрухович, але на цьому, мабуть, список корінних вичерпається.

Вали

Затишний сквер на схилі замкових валів лежить між невисокою житловою забудовою та палацом Потоцьких ⁵. Про нього досить влучно написано в одному туристичному путівнику:

«Сам палац став відомим у 2018 році завдяки епатажному вчинку міського бурмистра. Під час нічного концерту на фестивалі «Порто Франко» невідомий виконав аудіо-візуальний твір і в одній лише шкарпетці, зодягнутій на причинне місце. Про це стало відомо завдяки публікації в мережі Інтернет відповідного відеоматеріалу самим міським головою. Пан мер закликав «вберегти наших дітей від різного штибу збоченств!». І тому зорганізував урочисте освячення палацу сеанс екзорцизму, позаяк у палаці «оселилися біси». Злій язика подекують, що це було спляною провокацією задля привернення уваги до міста та зваблення туристів. Дехто навіть припускає, що загадковим виконавцем із шкарпеткою був сам пан бурмистр».

Хай там як, але для мене Вали — це зелена брама до старого міста, яку стереже чисто собі Христос з Ріо. Бувало сядемо перед Ісусом з Костилом десь о 5-ій ранку. Викиримо по сигареті. Прощаємось.

Місце-саудаде. Ніколи тут нічого не було, крім Костиля, але відчувається ніби мало бути, як не в мене, то в когось іншого, десь в іншому житті. Солодка ностальгія за тим, чого і ніколи не було.

І я не один такий. Софія ⁶, он, вважає Вали «місцем сили», хоч не любить цих слів. До 8-го класу їй майже не вдавалося потрапити до центру. Це і не дивно. Вона народилася в Пасічній, за мостом ⁷.

³ Село відоме з 14-го століття як поселення вільних людей староукраїнського погодження, пізніше осередок дрібної галицької шляхти

⁴ Мій гімназійний вчитель історії

⁵ Польська шляхетська родина засновників міста

⁶ «Рухає все» в міському журналі Куфер

⁷ Мікрорайон на лівому березі Бистриці-Солотвинської, колись вважався через кримінальну атмосферу аналогом київської Троєщини або львівського Сихова

— Потім я вступила в ПМЛ. Кожного ранку я проходила повз і лише потім дізналася, що це дійсно серце міста ⁸. В нас була дуже класна вчителька мови та літератури, ми виходили на уроках туди й говорити про високу штуку (*ред. - читали на швидкість Стефаніка, декламували Семенка*).

— Тату, то ви збираєтесь переїхати сюди – на Вали?

— Не знаю чи вдасться це зреалізувати. Університет віддає нам корпус на Шопена. Кажуть, за радянських часів там була тюрма. Треба буде обов'язково освятити. В усі часи люди за освітою їхали у місто, а тепер... Як не кажи, Угорники — це село, околиця Івано-Франківська. Люди б мали їхати за якісною освітою в село? Не дуже це виходить.

Генеральний план

— Завтра о 10:00 на Промприладі? — запитує в месенджері Андрій ⁹.

Погоджуюся і дивлюся на Яйце. Ні, цей фонтан під неоконструктивістською міжвоєнною ратушею таки ж зображує кинуте в Януковича яйце у 2004-му, а не зернятко.

Перед сном намагаюся зібратися і перечитати публікацію пана Андрія про ту зраду з генеральним планом міста. Марна справа, прокрастиную, як завжди.

— Чинний генеральний план, датований 2001 роком, застарілий і не відповідає дійсності. Ми це бачимо всюди. Генеральний план задає якусь стратегію місту, щоб ми могли прогнозувати його потреби. Він задає норму — як ми хочемо жити. Ми хочемо низько поверхову забудову чи високо поверхову... Є безвідповідальність загальна...

— Загальна це чия..? Всіх? — зовсім невдало перебиваю я.

— ...Погано, що ти не прочитав все. Читати 15 хвилин. Якщо хочеш говорити в контексті — come on, читай. Серйозно, це така сама безвідповідальність.

Гриневичів садиба

— Що найгірше за останні 5 років сталося у Франківську? — запитую в Марії ¹⁰.

— Будинок Гриневичів на вулиці Василянок. Будівля пережила Мармулядову пожежу 1868 року ¹¹, 2 світові війни, радянський період, і тут найшовся сучасний забудовник, який сказав: «Та шо там ваша садиба, я собі забабахаяю шестиповерхівку!».

Гімназія

Отже, на своє перше (вдале) інтерв'ю до пана Володимира їду в рідні стіни ¹², де провчився 7 років, 7 найщасливіших років. Уроки зривалися, краватки не вдягалися, дурниці всякі робилися. Ми просто порушували правила в такий дурнуватий неочікуваний спосіб і від цього були дуже щасливі. «Як багато витівок і пакостей робили їм за те, що вони... знання давали» — пише Богдан Бора, гімназист міжвоєнного періоду. Нічого не змінюється.

⁸ Звідси, від палацу Потоцьких історично і починалося місто

⁹ Активіст, інвестор Промприлад.Реновація і Urban Space 100, керівник ІТ-компанії

¹⁰ Разом з чоловіком Романом заснували ініціативу «Франківськ, який треба берегти»

¹¹ Мармулядову пожежу бачимо на початку фільму «Віддана»

¹² Українська Гімназія №1 – заснована в 1905 році, останні роки постійно демонструє одні з найкращих результатів випускників по ЗНО в Україні

Пан Володимир одразу цитує звіт австрійських урядовців початку 20-го століття про гімназію: «Розплідник ідіотів і релігійних фанатиків». І далі продовжуємо, але вже про інше.

— Унікальний документ (про який казали, що «його не можуть знайти») — Статут Української Гімназії 1995 року. Остап Українець, коли закінчував, відстояв своє право ходити з довгим волоссям. Прямої заборони ж немає. Є лише правило про охайний вигляд. «В мене волосся чисте», — сказав Остап.

— А моя зачіска би підійшла?

— Марцінків у нас ходить з такою зачіскою. Так, син мера, випускник цього року.

— Марцінків хороший мер?

— Якщо не рахувати окремі бздурі: Хаммерман, освятити палац Потоцьких. Ніщо не змінне. «Розплідник ідіотів і релігійних фанатиків» — це про 21-е століття у Франківську.

— Діти змінюються?

— Дуже. 12-ий рік працюю в гімназії. Ті, що 2-і класи¹³, це абсолютно інші. Для них не існує авторитетів. Ти маєш заслужити його. Це ознака покоління гідності чи що. Вони народжені між 2-ма революціями іншими людьми. Є такий новий предмет «Громадянська освіта» про право, економіку, бізнес, гроші, податки, стартапи. Я вирішив залучити до цього батьків. «Чи готові ви прийти як фахівець на урок?» 40 батьків відгукнулися, що готові прийти!

— Збереглися традиції ще «тієї» гімназії 1905 року?

— Тоді були дуже жорсткі вимоги. Вони залишилися, але мусимо йти на компроміси. Перший семестр: відмінників — 12, невстигаючих — 44. Що робилося в сабатівській¹⁴ гімназії? Арівідерчі! Молитва є. Це одна з гімназійних традицій. Є люди, які сповідують іслам, протестанти. Є ті, що промовляють не хрещачись. Інші промовляють молитву, як формальність. А є, котрі щиро моляться.

Двері

З Марією зустрічаємося у ресторані UrbanSpace100. 80% його прибутку йде на реалізацію громадських проектів. 100, бо інвесторами є 100 спроможних франківців.

— Франківськ, який треба берегти. Якби цієї ініціативи не існувало, її треба було би створити, — признається Остап, бо це і є те найкраще, що трапилося у Франківську за останні 5 років..

— Ми не просто реставруємо вікна, двері, — розповідає Марія. — Ми реставруємо історичну пам'ять. Після Другої світової війни люди з довколишніх сіл або з Росії просто заселилися в ці будинки. Історичний зв'язок, що «от в цьому будинку жив мій дід-прадід», був обірваний. Тим не менше, а чому ті люди, які живуть тут зараз, не можуть стати тим поколінням, від якого відлік почнеться, які будуть своїм дітям вже про це розповідати?

Ми займаємося, окрім фізичного збереження дверей, популяризацією бережного ставлення. Поки нічого не впаде на голову (не дай Боже), то ніхто й не звертає увагу на

¹³ 6-ті класи у звичайній школі

¹⁴ Микола Сабат, перший директор гімназії

балкони, ліпнину, двері. За 3 роки діяльності, нам вдалося привернути увагу. Нещодавно відкрила інстаграм. Мені дочка показала, скільки фотографій з хештегом #франківськякийтребаберегти. Сама назва ніби закликає до дії.

Дністер

— Що найгірше за останні 5 років сталося у Франківську?

— Найгірше — реконструкція готелю «Дністер»¹⁵. Основне питання до людини, котра це робила. Питання до побудови двох поверхів, до цієї фалічної вежі, котра немає нічого спільного з тією, котра згоріла в 98-у, — вважає Остап¹⁶.

А ще на рік старший за мене гімназист, написав роман-історичну-спекуляцію «Малхут». З нього я дізнаюся, що пам'ятник біля кав'ярні Profiterole — Ігнацію Камінському, «найкращому бургомістру Станиславова». Він любив профітролі, а ще відбудував з руїн місто після Мармулядової пожежі 1868 року. Горіти почало на обійсті Хани Двойри, де два її наймити Юзеф Ліховник і Петро Погвізд смажили в казані сливове повидло — мармуляду¹⁷.

— Найгірше те, що робиться в історичному центрі, як знущаються з культурних пам'яток. Наприклад, готель «Дністер». Там був дозвіл на фарбування фасадів. Вони поставили таку ширму і ніхто не знав, що там робиться. Ми літали з дронами, з'ясували, що будівля без даху, добудували 2 поверхи без дозволів. Зробили цей будинок, який не вписується у стиль. Їх оштрафували — і все, — відповідає Софія.

Забудова

У Франківську буваю наїздами, час від часу. Її не можливо не помічати. Новобудови ростуть, як гриби після дощів. Дощів із заробітчанських євро, злотих і крон. Часом навіть непогані, а часом — вже зовсім токсичні. Але «піпл хаває». В радіусі 150-и метрів від дому моїх батьків можна нарахувати 6 новобудов. Андрій наводить цікаву статистику: на 1000 мешканців у Франківську припадає приблизно 0,65 новобудов. І це найвищий показник в Україні. До прикладу, у Львові — 0,53, Києві — 0,24, Кропивницькому — 0,01.

— Нові будинки дуже красиві. Часом ідеш і думаєш, чого та післявоєнна забудова була така сіра і одноманітна. Тепер кожен будинок якийсь живіший, на нього веселіше глянути, кольористика з'явилася, — ділиться враженнями батько. — Тоді почалися тоті експерименти, що люди почали фінансувати самі будівництво. З'явилися перші заробітчани. Пропала та зашореність в архітектурі, коли все було строго зарегламентовано. Архітектори вже мали можливість проявляти якусь свободу. Очевидно, що перетворення в архітектурі є відображенням перетворень у суспільстві: людина стала вільніша у самовираженні, у всіх відношеннях. Це не випадково.

— А коли це все почалося? — запитую.

— Зовнішня зміна почалася в кінці 90-х. В частині міської забудови, облагороджування в нас це відбувалося швидше, ніж у Львові. Дуже відчувалося, що ми

¹⁵ Відкритий 1 травня 1914 року. Спершу називався «Австрія», за ЗУНР — «Одеса», у міжвоєнний період — «Варшава». Тут 3 січня 1919 було схвалено Універсал про Злуку з УНР.

¹⁶ Українець, перекладач, письменник, блогер, магістрант, швець, жнець, не володіє жодним музичним інструментом

вже десь ідем вперед, а Львів залишався совковим. От як тепер: поїхати на східні міста, в яких це лише починається.

— А її, тої забудови, не забагато?

— Багато чи мало — це відносно, — сміється. — В чомусь може і забагато. Може, затісно. Треба ці будинки будувати десь на окраїнах, але якщо до цього підходити професійно, з любов'ю, а у Франківську саме так відбувається. У 2012-му до нас приїжджав мій двоюрідний з Англії, Робін¹⁸. Він був перший раз у Франківську й Україні. Він казав, що дуже гарно поєднується стара міська забудова і нова — буцім таких великих перекосів немає.

Починаю мимоволі згадувати цей дивний час, кінець серпня — початок вересня 2012-го. Парк Шевченка, парадні сходи стадіону «Рух», якісь білі, певно, квіти, наші перші та останні, а також перші сльози і цигарки. Сава і Костиль, десь непомічені за елементами садово-паркового ландшафту. Дурнувати невротичні жарти впереміш з істериками у месенджері. Ми прощалися назавжди, щоб з першого вересневого понеділка знову зустрітися в гімназії. Прекрасно було.

Ми з батьком поїхали у Витвицю. Бетонували доріжку коло садиби. Ще ніколи бабця Оксана не була такою рідною. Ще ніколи я її так не любив, як 31 серпня. День знань святкував на Вовчинецьких горах над Франківськом. Тут вже починалася нова історія. Потім ми разом тут ще зустрічали сонце і 2013-ий. Над Франківськом.

В понеділок ми зустрілися з Костилом на коліях під мостом на Майзлях. Вилізли на забиту фанерою диспетчерську. Сиділи, звисивши ноги вниз, слухали переговори залізничників, дивилися на вокзал, колії, потяги, курили Marlboro. Яким же наповненим сенсом тоді здавалося життя. Воно ось сьогодні починається. Перший день 11-го класу.

Сьогодні до Києва прилетів Робін, а вночі помре бабця.

4 вересня, на математиці, мене викликають до директора. По дорозі до кабінету намагаюся пригадати, ну що я блін міг натворити за неповних 2 дні. Та і Костиля вже немає! Він тепер в ПМЛ.

— Сідай. Твоя бабуся померла. Маєш гроші на таксі? — повідомляє Ігор Іванович.

Так, Робін прилетів прямо на похорон своєї цьотки, з якою так і не запізнався. А, поза тим, все ішло за планом. Ми проводили екскурсії Франківськом: вокзал, Грюнвальдська, суд, де засідав Державний секретаріат ЗУНР, Вали, палац Потоцьких, Білий дім, Міцкевича, Стометрівка, площа Ринок і — насамкінець — щойно відновлений Bastion. Богдан — друге ім'я Робіна. Робін-Богдан Джанишівський. Пам'ятаю, як сіли разом у жовтий «Богдан» на Вовчинецькій. Пам'ятаю, як їли суп цісарський з яйцями в готелі «Надія».

— Все, насправді, в житті та плануванні міста має відбуватися продумано, мудро і стратегічно, — повертаємося до розмови про забудову з Марією. — Помилку лікаря і архітектора дуже довго виправляти. Заробітчани купують, але потім не живуть. Вони стоять пустою. Треба дати робочі місця. А як їх створювати, якщо ці всі забудови на колишніх промзонах? Ті всі заводи, фабрики нищать, ламають, розрізають на шматки і будуть багатопверхівки. А будуються більшість неякісно — «скопіювали-вставили».

¹⁸ Батько Робіна, Василь Янишівський емігрував до Британії після Другої світової, позаяк колишньому солдату дивізії «Галичина» могло бути непереливки в Союзі

— А хоч якась новобудова Вам подобається?

— На Шевченка, скляний. Новий будинок має бути сучасним. Кожна епоха має свою архітектуру. Він не перевищує поверховість, на відміну від будівель поруч і навпроти.

— Той будинок виглядає по-сучасному, — погоджується Остап, — і при цьому він вписується в умовну відсутність архітектурного ансамблю. Але є дуже великий мінус. Це будинок без пандуса. Зробили три східці, «того що без сходок некрасиво», а пандус не поставили. Те, що будинок виглядає гарно, абсолютно перекреслюється тим, що забудовник і проектант — ідіоти.

— Краєвид, ландшафт міста за часи незалежності дуже змінився в гіршу сторону. Ми якісь особливі речі просто берем і ламаєм. Ви отримали у спадок від бабусі стіл, дубовий, різьблений, надійний (може, там трохи щось пошкрябалось). А кожна річ потребує догляду, тим більше — столітня. Ти береш цей крутий стіл з пам'яттю історичною, артефакт, за яким було стільки людей, стільки розмов. Ідеш в перший-ліпший магазин, купуєш пластмасовий і тишишся, — ставить діагноз Марія.

— Дехто просто тримає для сина, для дочки, для внучки, яка сі народить через 10 років, але вже купив квартиру, аби було (Володимир).

— Ніхто не зважає на інфраструктуру. Ти хочеш винайняти квартиру, щоб в ній жити, а в тебе немає сусідів — живеш сам у під'їзді. Жоден будинок не подобається (Софія).

Андрій гадає, що не все так погано:

— Краще людина поїде на заробітки, буде утримувати свою сім'ю, жити і заробляти на квартири. Це мобілізує якийсь обмін. Ми знаходимося в такому стані, що просто вмієм будувати. До речі, вже не погано так будують.

Інклюзія

Зустрічаюся із Савою, другом часів гімназії. Фармацевт, майстер спорту, блогер, друг і волонтер в благодійній організації «Просвіта душі і серця».

— Її суть — це допомога молодшому персоналу в медичних закладах. Хоспіс, можна сказати, візитна картка нашої організації. До нас люди дуже прив'язані: знають, пам'ятають, впізнають, з нами діляться історіями. Ми їх миємо, з ними спілкуємося, робимо те, що в межах нашої власної моралі. Є одна бабуся, якій поза дев'яносто. Вона мало з ким контактує. Але є два волонтери нашої організації, кому вона розказала історію свого життя, кохання. Ми записуємо це у книжечку.

Цей хоспіс знаходиться поруч з двома церквами. Протестантської в будівлі колишнього костелу і греко-католицької. Остання, Церква царя Христа, чи не єдина у Франківську, в яку я більш-менш регулярно навідувався. Це був хороший привід зняти передпонеділку напругу, якої з часів гімназії так і не позбувся. Як-не-як, ти у Франківську, до церкви ходити мусиш. Тому запитань «а куди це ти на вечір зібрався?» ніколи ні в кого не було. Ми просто під звучання Літургії з динаміків сиділи собі на лавочках під церквою і були, загалом, десь дуже далеко від того всього (хоча проповідь зазвичай слухали). Пам'ятаю, вже в класі 11-у ми вкрай офігили. Взимку навіть і на подвір'я не заходили. Грілися під хоспісом на великих гарячих водопровідних трубах під звучання служби Божої, курили.

— Зараз я більше переключився на інше — їздити до людей, які в соціальному, психологічному плані не можуть дати собі раду, — продовжуємо розмову із Савою. — Найприємніше — це дивитися на плід своєї роботи. Ми з Д. друзі. Ти не бачив його колись. Руку йому клав на плече і він відсапувався. Він був замкнений в собі, не міг говорити, дуже перебивав, не міг вислухати, щось починав своє говорити. Його життя зводилося до того, що він сидить вдома і все. Є дідусь, бабуся лежача після інсульту. Мама його кинула, поїхала в Росію. Йому допомагає тьотя. Він, як зараз бачиш, нормальний чувак, з нами спілкується.

— А як взагалі таким людям у Франківську?

— У Франківську канешно можливості кудись піти, поїхати для людини на візку немає. В Романа перший поверх знаходиться на рівні другого, якийсь такий дебільний вхід. Піднятися туди реально важко. Пандусу нема. Ми казали: «Їдемо до тебе». Він підстеляв собі килими і просто повз від своєї квартири, повз на колінах.

Куфер

Всі столики зайняті, тому йдемо з «Мануфактури» разом із Софією до «Говорить Івано-Франківськ» (ГІВ). Через щойно відреконструйовану площу Адама Міцкевича. Це те місце, яке разом із прилеглими вулицями і простором створює відчуття абсолютної довершеності ландшафту. Де були машини — зараз бруківка, велосипеди, пішоходи, лавки і жовті ліхтарі. Розпитую про диктофон, журналістську етику. Встигаю прочитати інформаційну табличку про вулицю Труша — найкоротшої (65 м) і найвужчої (6 м) вулиці Івано-Франківська. «Вона ніколи не знала тротуарів», — підказує мені гугл.

«Куфер» — це скриня для цінних речей і назва нового франківського медійного проекту, який стартував 25 грудня 2018.

— Що значить «Рухаю все у Куфер» у твоєму ФБ? — запитую вже у ГІВ.

— «Куфер» — сервісне міське видання, журнал про життя у місті. Я почала все рухати. Ми не могли підібрати слово, яке б означало спектр своїй обов'язків, тому «рухаю».

— Невже у Франківську не досить ЗМІ?

— В ІФ 32 новинарні сайти, це дуже багато, але якість... По-перше, ми онлайн-журнал, в нас немає новинарної стрічки. По-друге, місту бракує сіті-гайду, те що дозволяє орієнтуватися в сучасному житті міста. Третє — це сервісний підхід. Будь-яка інформація має нести якусь користь.

— З чого це почалося?

— Жовтень 2017 року. Я місяць жила у Києві, стажувалася. А хотіла жити у Франківську. Але не було, де працювати. Не маєш, де працювати — створи собі роботу. Проект з нуля. 2 місяці пішло на назву. Оля пішла на презентацію книжки Маркіяна Прохаська «Нестримна сила води» і перше, що вона побачила — слово «куфер». Це збірка есеїв про Франківськ. Там якраз розповідається, що це така скриня, де вони зберігали цінні речі з дитинства. Нам це дуже заімпувало — ми будемо зберігати якісь цінні речі для Франківська. Ми робимо психотерапію для міста.

Липова

І ми несміливі, а наші руки спітнілі й зухвалі. Десь так воно було на вулиці Шевченка під липами на наш чотирнадцятий день народження. Життя почалося тоді. Раніше зовсім недосяжній мрії дозволили втілитися. Липова тоді була більше для машин, тротуари були некрасиві з нерівним асфальтом, та й взагалі більше нагадувала вулицю Шевченка.

Мої батьки не з Франківська (в мене ж прізвище не Прохасько і не Андрухович). Тому в часи юності, коли хотілося заглядати кам'яницям під шпаклівку, шукати дворики, щоб «менти не спалили», Франківськ здавався у своїй недосконалої такти ж довершеним. Тому в мене, по правді, не було ніколи враження, що щось іде не так. Скоріше — навпаки. Щоразу, коли приїжджаю, він стає кращим. Шевченка тепер дуже Липова, бо повністю пішохідна. Від скандального «Дністра» аж до скандального Шевченка-гобіта у парку. Чого варта лише нова відреставрована кольору «засмаги, паростків папаї та блідого піску» Католицька школа чи сіра знизу і лимонно-кремова чисто собі віденська кам'яниця на розі Гординського. А чи ж той новий скляний будинок, спарований з міжвоєнним брудно-коричневим і овальним на куті спорудженням. Просто бездоганна архітектурна поліфонія накладена й помножена на спогади.

— Остапе, то Липова чи Шевченка?

— Мені більше подобається ця вулиця, як би вона не називалася без новобудов, які на ній понатикані зараз. Без тих чотирьох сумнівної законності забудов вона мені подобається найбільше. Назви вулиць, якщо не йдеться про комунізм, нацизм та інші тоталітарні режими, мене дуже мало хвилюють, — несподівано збиваємося з Остапом на забудову. Головний герой «Малхута» Ігнацій Камінський, між іншим, мешкав на Липовій.

— Хоч щось є позитивне в тій забудові?

— Не-а. Івано-Франківськ — це таке парадоксальне місто, в якому радянська забудова виглядає краще, ніж забудова часів незалежності. Радянська забудова центру в районі стометрівки — можна побачити дуже-дуже дивовижну річ — там збережено висотність, збережено контурність. Радянські будинки в стилі соцреалізму виглядають краще. Вони вписуються в середовище. А наш драмтеатр — абсолютно дивовижний витвір архітектури. В часи незалежності я не можу згадати в ІФ буквально жодної будівлі, яка б викликала в мене захоплення. Максимум я дивлюся на цей будинок і мені байдуже.

Я б ще додав до списку дивовижних радянських витворів архітектури Білий дім, де засідає обласна і міська влада.

— Тату, в тебе є якісь улюблені місця у Франківську?

— Насамперед меморіальний сквер, Ратуша, Липова вулиця.

— Хтось називає її Липова!?

— Коли я жив в старенької бабусі, вона казала, що не пам'ятає, що нове діється, і всі вулиці називала по-старому. Розказувала, як вели євреїв на розстріл. Була довга нескінченна колона тих приречених. Німців було дуже мало, йшли з якимись рушницями-гвинтівками, один від одного доволі далеко, напевно розстрільна команда чекала їх за озером. Їй було дивно, що так мало було людей зі зброєю — можна було

розбігатися, але вони йшли. І тут один з них кинувся тікати. Якби інші кинулися, то порозбігалися би всі, але цього не сталося. Його розстріляли, то був українець.

— Ми провели експеримент, — відповідає на моє провокативне питання Марія. — На фразу написали всі історичні назви вулиці. Лінденштрассе за Австрії, Ліпова в польські часи, Ліпова в часів ЗУНР, Сталіна.

— Ліпова алея Тараса Шевченка — ні вашим ні нашим, — викручується пан Володимир Половський. — А є трохи тих старих назв: Грюнвальдська, Бельведерська, Княгинин.

Любов

— Звідки береться ця любов до Франківська? — запитую в Марії.

— Що для тебе є місто? Для маленької дитини — це її двір, маленький світ, в якому вона росте, гойдалки, лавочки, дерева. Ти вже якимось сентиментами обростаєш. Влітку рвеш грушки. Десь зачіпається скакалка. З балкона мама гукає. Десь горіхи трусиш.

Не стримуюся і вириваю з контексту слова Софії:

— Нам всім пощастило, бо ця команда, яка є біля руля, дійсно любить місто.

Маніпулятивно уточнюю в Остапа Українця:

— Хіба ця команда все ж не любить місто?

— Це якась збочена перверзивна любов, якої я не розумію. Я вважаю, що це все робиться зумисне. Але, справді, часом дурість немає жодної границі. Цілком ймовірно, що в нас з міською владою саме той випадок.

Марцінків

— Тату, тобі не соромно за те, що говорить часом Марцінків, типу, «гей не може бути патріотом»?

— Вважаю, що кожен може сказати собі, що хоче. Він не тільки мер, але ще й людина.

Вже у Києві, приблизно навпроти Миколаївського костелу, маю зустріч з Мар'яною, давньою знайомою ще з «тих» часів, співзасновницею проекту Angle. Це про міську навігацію. Ви її можете побачити на деяких маршрутах міських автобусів ¹⁹, а також на піцерії Fabrica. Станом на сьогодні Франківськ її «вибісив».

— То Марцінків хороший мер, Мар'яно?

— Нормальний. Він дійсно багато робить для міста. Але я особисто не хочу про нього кожного дня чути, що він щось витворив. Я не хочу дивитися вечором Щура і в кожному випуску бачити Марцінків.

— Остапе, то чи не можемо ми сказати, що Франківськ феноменальний?

— Найбільшим його феноменом є Руслан Марцінків. Він є безперечно найвідомішим франківчанином на сьогоднішній день. Значною мірою своєю репутацією Франківськ завдячує йому. Про багато хороших речей люди знають не як про річ, яка існує у

¹⁹ В автобусі біля вокзалу я звертаю увагу саме їхню навігація

Франківську, а як про приватний чи колективний проект, створений окремими людьми. Промприлад навряд чи є обличчям міста, Промприлад є власним обличчям. Не чув асоціації Франківськ-Промприлад. А от з такою, як «Франківськ, це там де християнський фундаменталізм», — будь ласка.

— Він достатньо хороший в плані, що з ним можна отак сісти й відверто «пагаваріть» про важливі речі. Ми говорили за генплан, і це була цікава розмова. А оці популістські заяви чи рефрен на християнські цінності, інформаційні вкиди, вони будуть в житті будь-якої людини, яка стане мером. Цим же наповнений простір навколо нього. В його поведінці немає нічого токсичного, це відображає потреби основної потреби населення, — вважає в Андрій.

Меморіальний сквер

— Ти ще застав старий цвинтар? — запитую у батька.

— Коли я приїхав у Франківськ, вже було по всьому. Восени 1981 року, я пішов гуляти містом і щось не зрозумів. На картах відзначено, що там цвинтар, а там якісь трактори, розвалини. День-два посувався, і картинка була зрозуміла. Люди могли забрати своїх родичів, перезахоронити.

На початку нульових у нас вдома ще не було комп'ютера, але у тата на роботі був. Ліцей знаходився за адресою Бандери, 77. В другій половині дня я приїздив туди і «ганяв мацапури». Ми вдвох засиджувалися допізна. Додому йшли пішки. Всякі містичні історії, політика, історія, прибульці на селі і теорії змови — 40 хвилин минали швидко. Йшли через Меморіальний сквер. Чарівне місце. Винятково вночі, у теплих жовтих ліхтарях. Недалеко від парадного входу, на головній алеї, на лавці бавилася пара закоханих підлітків. Це було красиво, але соромно. «Знайшли місце на цвинтарі...» — ось тоді я від батька і дізнався, що це цвинтар.

Старий некрополь просто знищили на початку 80-их. Тому, що там були могили січових стрільців та інших «незручних». Щороку в меморіальному сквері 1 листопада батьків ліцей відзначає річницю створення ЗУНР: «Виховання молодого людини в цей історичний період є рівновелике з навчанням».

Зі сторони вулиці Бандери над меморіальним сквером височіє, як на мене, екстракт цього феномену Франківської забудови. Дев'ятиповерховий псевдоісторичний житловий комплекс «Статус» зі статуєю свободи у два поверхи. У Франківськ туристам можна їздити хоча б заради таких «дивадел».

— Ти знав, що у нас в меморіальному сквері могила Левка Бачинського? — запитує в мене Остап. — Думка, яка в більшості людей виникне «а він шо тут похований?». І це ще добре, якщо не «а хто це такий?».

— Не виникало в мене такої думки, — сміюся і намагаюся згадати, хто це такий.

— В тебе, як і в мене, був хороший вчитель історії, дуже хороший, — це про пана Володимира. — Більшість людей, котрі поховані в меморіальному сквері — це не українці, крім Бачинського²⁰ і Січинського²¹. З тих поляків, які там поховані, це якісь відомі і шановані лікарі, поети, жовніри — байдуже, про цих людей відсутня інформація. В нас там відразу за пам'ятником Січинського є такого неоготичного типу

²⁰ Голова Української радикальної партії посол до австрійського і до Сейму II Речі Посполитої. У період ЗУНР — комісар Станіславського повіту, потім — віце-президент Національної Ради ЗУНР.

²¹ Не той що терорист, а той, що композитор.

поховання одного польського поета. Жодної інформації в публічному просторі немає. Це і не дивно, бо у нас навіть інформації про Потоцького ²² немає.

Місто

— Все те, що відбувається в місті, — це один симптом — відсутність розуміння міста, як простору, — продовжує Остап. — Найяскравіше це сконцентровано в новорічних арках на стометрівці. Замість того, щоб розвести ілюмінацію на вулицю з приємною архітектурою, її спрямували на тебе. Створили абсолютно замкнений в собі простір, який відгороджує людину від міста. По суті, це так і працює зазвичай. Є місто, а розуміння того, чим є місто і що з ним робити — нема.

— Чим вибісив Франківськ? — запитую в Мар'яни.

— Якщо ти трудоголік, важко. Можеш собі просто пекло влаштувати. За день пробігти 10 зустрічей. Інакше не виходить. Завжди вирішую справи на місці, в результаті — це дуже втомлює. Але в цьому всьому потоці зустрічей ти практично не ходиш! Дивлюся на трекер — а там 3-5 кілометри максимум! Подобається, що в Києві частіше міняєш картинку перед очима. У Франківську — це важче. Ніяк не можеш цих знайомих збутися, це супер-впливає на продуктивність — постійно відволікаєшся. Ввесь час хтось шукає твоєї поради, ще чогось. Половину часу витрачаєш на те, щоб вислухати, кого кинув хлопець. Це прекрасно, але надто інтенсивно. А плітки зазвичай у Франківську підтверджуються. Якщо в тебе є певне коло знайомств, то перед тим, як тебе звільнять, ти вже будеш про це знати.

Запитуюся в батька, що найкраще у Франківську.

— Це те, що ми можемо зараз жити в українському місці, бути в ньому українцями, чути себе (в плані національному) господарями. Здійснилася мрія попередніх поколінь. А все, що ще не дороблене, то будемо доробляти. Зрештою, покоління, які йдуть після нас, також хай щось зроблять.

— Місто розвивається чи деградує? — допитуюся в Андрія.

— Місто набирає вагу, я теж можу набирати вагу, це може бути жирок, а може бути м'язи. Набирає вагу, але чи воно правильно розвивається? Ні. Житлова забудова дає досить сильно напруг на інфраструктуру. Інфраструктурних об'єктів раз, два і всьо.

Озеро

Липова перекидає місток відчуття «шо ландшафту не бракує нічо» від пішохідного центру, Вічевого майдану до парку й озера. Пам'ятаю в березні 2013-го в Україні стався сніговий колапс. А ми з Костилом розкошували на цих денних засніжених і нічних безлюдних просторах навколо озера. Слухали Pink Floyd і The Doors.

На схованих острівних сходах, на тій лавці біля сцени, на одному пірсі й на іншому, на футбольному полі, на катамаранах, на тому мості, під тим ліхтарем, біля пам'ятника Шевченку, де він схожий на мешканця Гобітанії. Озеро, мабуть, найбільше промарковане всякими юнацькими спогадами.

Часом ці «спогади» вже трохи затерті, засмальцьовані і підіпсуті, а все ж хочеться кожного раз у Франківську сюди прийти хоча би один раз.

²² Анджей Потоцький в 1662 році заснував Станиславів

Пам'ять

Історична пам'ять у Франківську. Вона взагалі тут можлива? Думаю, з цим проблеми. Спокійно зараховую себе до пересічних і колишніх мешканців, не особливо заангажованих в історію. Про те, що українці були в меншості в місті до Другої світової і тут був зовсім інший культурний вимір, я почав дізнаватися хіба з творів Андруховича. Мене відверто непокоїть висвітлення історії міста у публічному просторі, в медіа, на вулицях, їх назвах, пам'ятниках та інформаційних стендах. Цей весь простір наче придурюється, що ніколи тут не було ні поляків, ні євреїв, ні вірмен. Навіть про самого Потоцького нічого немає. Хоча є, здається, гендель з такою назвою біля напівзруйнованого палацу Потоцьких. Українців у 1921-му було заледве 17%. В 1959 нас раптом стало 66%, з'явилося 25% росіян. Це відкриває трохи інше розуміння сучасного міста, розширює горизонти. Показує, яким воно, так, мультикультурним може бути і яким є сьогодні, і чому. Чому ми так неохайно ставимося до нашої історії? Ааа, це ж не наша історія, сорі.

Проте дещо таки є. Наприклад, якщо добре придивитись до «Арки дружби» на майдані Шептицького. На ній знаходимо назву міста 4-ма мовами, а ще 4 національні символи: лев (не Тризуб), орел, квітучий хрест і підсвічник²³. Про Станиславів початку 20-го століття, як модель гармонійного співжиття різних народів, тепло написано в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович²⁴

— То що, Остапе, є в нас якась історична пам'ять в місті?

— Ситуація з публічною пам'яттю сумна у Франківську. По-перше, ставлення до архітектурних пам'яток... Ті меморіальні дошки з QR-кодами репрезентують на 99% суто український аспект історії. У нас немає комплексної пам'яті. Є уже, дяка Богові, пам'ятник Ігнацію Камінському. І це приватна ініціатива. У нас інформація про те, що сім'я Пилипа Орлика довгий час мешкала у Франківську з'явилася суто завдяки тій-таки приватній ініціативі. Відновлено бастион — приватна ініціатива. В нас в Бастионі є ресторан «Corassini». Хто такий Франсуа Корассіні?

— Ну, це інженер, проєктант бастиону?

— Це проєктант всієї фортеці. Конкретно якої з них: дерев'яної чи кам'яної?

— Дерев'яної, мабуть.

— А хто проєктував кам'яну, як ти думаєш?

— Ну, я цього просто не знаю.

— Ну, от. Про Кароля Бенуа пам'ять відсутня, як така. Немає нічого, що би нагадувало про нього. Немає пам'яті про німецького командира гарнізону, котрий в 1676 році відбив турецьку облогу. Немає, незважаючи на напівлегендарний статус цієї події, найелементарнішого пам'ятного знаку Мармулядовій пожежі. Перелічувати можна до безкінечності.

— Тату, а тобі не здається, що якимось надто односторонньо відображена історія міста?

— Ще зовсім небагато пройшло, добрих 25-30 років від Радянського Союзу, коли ніяка сторінка не могла відобразитися, лише російська. Перша реакція українців була «самоствердження себе». І вже, певно, прийшов той час, коли би мали згадати, що, крім

²³ Символи українців, поляків, вірмен і євреїв відповідно.

²⁴ За книгою знятий фільм «Віддана»

українців, тут жили ще й інші народи. Але казати, що українці в наші часи затінили, знищили їхню культурну спадщину, не можна. Що зроблено проти культурної спадщини поляків чи євреїв? Навпаки — на центральній алеї меморіального скверу відновлена могила бургомистра-єврея. Стоїть пам'ятник бургомистру-поляку Камінському. Є площа Міцкевича і пам'ятник Міцкевичу. А якщо в культурному просторі мало присутні сліди поляків або євреїв, то в цьому не винуваті українці. Зрештою, хай ті народовості трошки рухаються. Думаю, українці не будуть проти увіковічення їхніх слідів.

— Історична пам'ять — це велика сила, — роздумує Марія. — Кожен новий хоче щось попереднє знищити і ця тяглість просто обривається. Мені прикро, що досі не уважили Андрія Потоцького. Людина заснувала це місто, дбала, доглядала, запрошувала різних людей розумних, відкривала навчальні заклади, будувала фортеці, культові споруди, вкладала душу. Назвала на честь сина ²⁵.

Станиславів?

Розпитую у своїх героїв і героїнь, чи варто повертати історичну назву міста. В часи Речі Посполитої була назва Stanisławów, в австрійський період Stanislau, в період ЗУНР Станиславів. В 1962 році змінили назву зі Станіслава на Івано-Франківськ. Частину «Івано» спеціально додали, щоб було менше асоціацій з іспанським диктатором Франко. В біографії Івана Яковича найбільша подія пов'язана з Франківськом, це, мабуть, саме перейменування нашого міста. Ще була цікава ідея — Сталінокарпатськ.

— Станиславів — це потужний струмінь води на млин польських шовіністів, — не має жодних сумнівів Володимир.

— То недобре було перший раз. Зрештою, Станіслав, на честь якого названо місто, загинув під Віднем в 1683-му в боротьбі з турками. Але зараз, якщо ми назад будемо перейменовувати на Станіслав, то буде ще «недобріше», — відповідає батько.

— Це дуже дивно, Франківськ — місто яке має дуже багато різних назв, — думає Софія. — Моя покійна бабця казала «їхати до Станиславова» ²⁶. Для мене це Франківськ. Для людей, які приїжджають з Києва жити — Франик. Іноземці взагалі кажуть Івано. Це просто місто з якимись дуже-дуже різними ідентичностями. В цьому є свій шарм. Я б нічого не міняла. Кожен вільний в тому, щоб називати місто так, як йому забажається.

Феномен

Для мене Франківськ особливий, просто він Мій. Тут я чуюся добре. Але чи можна говорити про якусь його феноменальність. «Станіславський феномен» — в 90-их. Тепер трапився якийсь новий феномен — Франківський. Це не лише статуї свободи на новобудовах і «християнський фундаменталізм». Це велодоріжки, Промприлад, Urbanspace100, #франківськакийтребаберегти і ще багато класних ініціативи. Місто ініціативних людей.

— Я дуже радію за молодих людей, які, можна сказати, з нічого, лише силою ідеї роблять величезні справи, про які в радянський час — було просто немислимо. Зі страшнющих розвалених підвалів повстали приємні заклади, куди можна зайти, посидіти приємно, і таке на кожному кроці, — рефлексує батько.

²⁵ Станіслав Потоцький – син Анджея Потоцького, загинув у битві під Віднем в 1683 році під час турецької облоги. Його серце поховане в костелі Капуцинів у Відні, а тіло - у Франківському колегіальному костелі до 1963, коли гробниця була знищена і розграбована.

²⁶ А моя – «до Станіслава»

— Навколо чого це все закрутилося? — запитуюся в Мар'яни.

— Навколо Теплого Міста. Приїхали Юра Фелюк і компанія. Юра дуже хотів щось робити для міста. Чотири роки тому. Люди це побачили: «Блін, так можна? Я теж хочу». Тому зараз багато менших ініціатив, нішових, які по-своєму розвивають місто.

— Вони не взялися нізвідки, мало бути якесь підґрунтя, — ділиться думками Марія, — щось є таке в цьому місті, що живить, надихає і спонукає. Місто формує містян, навіть, якщо ми цього не усвідомлюємо. Маскарони з фасадів на нас дивляться. Одна площа переходить в іншу. Це спонукає до прогулянок, розслабленості. Будь-хто, приїжджаючи до Франківська, каже, що це місто дуже затишне. *Slow living*²⁷ закладене в самій структурі містобудування.

Я

Я люблю Франківськ, навіть таким недосконалим, яким він є.

Колись я думав, що тут нічого немає незвичного любити до щему свою малу Батьківщину. Але виявилось, що багато, а то і більшість новоспечених киян, до прикладу, не мають схожих сентиментів, і мене це завжди дивує. І лише франківця я не зустрів жодного, хто б сказав, що він радий вирватися зі своєї задрипаної провінції в столицю. Моя любов до Франківська вигартувалася насамперед завдяки усій перенаселеній київській азіатчині, а потім викристалізувалася кількома десятками різних відвіданих європейських міст. Проблема виявилася не у Києві, проблема в тому, що наше місто між двох Бистриць і справді виявилось найпрекраснішим і найлюбішим. Так, незле певно жити собі десь у Вероні, але а тут ми маємо Верону з нашими Джульєтами, котрі говорять українською! Це ідеальне середовище, зона комфорту, наповнена твоїм культурним простором. Не дурно ж тут живуть Андрухович з Прохаськом?

Ворзель

25 січня 2020 року

²⁷ Повільне життя